

Araştırma Makalesi / Research Article

**KORUMA SORUNSAKINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME:
KURUMSALCI (ALAN YÖNETİMİ) ve ÇOĞULCU (AKTÖR AĞ TEORİSİ)
YAKLAŞIMLARIN KARŞILAŞTIRMASI**

Töre SEÇİLMİŞLER*, Zekiye YENEN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yıldız-İSTANBUL

Geliş/Received: 30.03.2011 Kabul/Accepted: 31.03.2011

ÖZET

İnsanoğlu 20. yüzyılın son çeyreğinden bugüne bilgi teknolojilerindeki gelişmelere temellenen bilişim devrimini yaşamaktadır. Teknolojideki bu değişim toplumların değişmesine de neden olmuştur. Bu çerçevede toplumsal yaşamda paradigma değişimi meydana gelmiştir. Toplum postmodern değerler dizisini sahiplenmiştir. Toplumun düşünsel haritasında yaşanan bu değişim süreci planlama disiplini, devlet aygıtının yönetim anlayışını ve toplumların kültürel mirasa bakış açısını da değiştirmiştir.

Günümüzde kültürel mirasın yitirilmesi meselesinin temel nedeni değişen toplumsal yapının ihtiyaçları doğrultusunda kentsel mekânın yeniden üretimi sürecinde kent toprağından gelir elde etme amacıyla oluşan aktör ağı eylemleri şeklinde açıklanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı yaşanan paradigma değişimi çerçevesinde kentsel çevrenin yeniden üretimi ve kullanılması sürecinde mirasın yitirilmesi sorunu ile toplumu oluşturan grupların meydana getirdikleri aktör ağı arasındaki ilişkiyi kuramsal olarak incelemektir. Bu doğrultuda çalışmanın kuramsal çerçevesi toplumsal süreçlerin fizik mekân ile ilişkisi, modern ve postmodern dönem arasındaki paradigma değişikliği konuları kapsamında oluşturulmuştur. Çalışmada kurumsalcı yaklaşım 'alan yönetimi' yapılanması ile 'aktör ağı teorisi' karşılaştırmalı olarak ele alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Aktör Ağı Teorisi, toplum ve paradigma değişimi, kültürel miras, kurumsalcı yaklaşım, alan yönetimi.

A THEORETICAL EVALUATION OF CONSERVATION PROBLEMATIQUE: COMPARISON OF INSTITUTIONAL (SITE MANAGEMENT) AND PLURALIST (ACTOR NETWORK THEORY) APPROACHES

ABSTRACT

Since the last quarter of the 20th century, humankind lives the information revolution which is based on developments in information technology. This change in technology also have caused changes in communities. In this context, paradigm shift has occurred in social life. During this shift community which has modern values starts to have postmodern values. The process of the paradigm shift in social life, changed the perspective of the planning, the government approach and the cultural heritage.

At the present time the main reason of the loss of cultural heritage issue is explained in the sense of actor network actions which exist during the reproduction of urban spatial process, with the idea of generating revenue from urban land. From this point, this study aims to examine the relationship between the problem of the loss of heritage and social relations which exist during the reproduction and use of urban land process in the context of paradigm shift and expressed as actor network. In this direction, this study's theoretical framework is formed in the context of relation between social processes and physical space, paradigm shift between modern and postmodern eras. In this study, 'site management' structure which is based on institutionalism and 'actor network theory' are comparatively evaluated.

Keywords: Actor network theory, community and paradigm shift, cultural heritage, institutional approach, site management.

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author: e-ileti/e-mail: toresecilmsler@yahoo.com, tel: (212) 383 26 47

1. GİRİŞ

Kentler kuruldukları günden bugüne değişerek günümüze ulaşmıştır. Bunun nedeni doğal bazı olayların (sel, deprem vb.) dışında, değişen toplumsal yapının ihtiyaçlarını karşılamak için fizik mekânın yeniden üretilmesidir. Kent mekânının yeniden üretimi sürecinde önceki dönemlerin kanıtı olan kültürel miras öğeleri geçmişle günün ihtiyaçları arasındaki çatışma ortamında yitirilmiştir. Genelde bu konuyu açıklama ya da konuya ilişkin çözüm üretme çalışmaları teknik, nicel ve modern toplumsal yapı ortamına ait kurumsalcı yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak günümüz toplumsal yapısı postmodern (modern sonrası) dönemi yaşamaktadır. Dolayısıyla kültürel mirasın yitirilmesi ile ilgili hususların da postmodern toplumsal yapı çerçevesinde kentsel mekânın yeniden üretilmesi kapsamında değerlendirilmesi gerekir.

20. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak günümüze kadar geçen dönemde insanlık tarihindeki son toplumsal değişim sürecine tanıklık etmekteyiz. Bilgi teknolojilerini temel alan bu değişim toplumsal yaşamı da etkilemiştir. Postmodern toplumsal yapı olarak isimlendirilen bu süreçte kentler ekonomik, toplumsal ve ekolojik sorunlarla baş etmek durumundadır. Kentlerin sosyal sorunlar başlığı altında karşılaştığı önemli meselelerden birisi yerleşmedeki kent katmanları arasındaki soyut ve/veya somut kültürel miras öğelerinin sürdürülmesi ile ilgilidir. Bu noktada, kültürel mirasın korunarak sürdürülmesine ilişkin insan odaklı sorunların nedeninin yaşanan toplumsal dönüşümde yattığı ifade edilebilir. Kültürel miras küresel ya da yerel ölçekte yaşanan toplumsal değişim (teknolojik, ekonomik faktörler, sosyal organizasyondaki değişim, göç vb. hareketlilikler) neticesinde oluşan yeni toplumsal yapıların ihtiyaçlarına cevap veremediğinde yitirme tehlikesiyle karşıkarşıyadır. Fizik mekânın değişmesi ile birlikte yitirilen kültürel miras bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

19. yüzyıldan günümüze yaşanan teknolojik değişimin sonucunda hem ekonomik yapının hem de toplumsal (siyasal, kültürel vb.) yapının değişime uğradığı bir gerçektir. Bu süreçlerin sonunda meydana gelen toplumsal yapıdaki paradigma değişikliği kentleri, kentsel çalışmaları ve toplumların kültürel mirasa bakış açısını etkilemiştir. Buradan hareketle, bu makalenin amacı fizik mekânın yeniden üretilmesi sürecinde kültürel mirasın yitirilmesi sorununa, toplumda yaşanan paradigma değişimi neticesinde meydana gelen siyasal/yönetimsel yaklaşımlardaki değişim çerçevesinde kuramsal bir değerlendirmede bulunmaktır.

Literatürde konuya ilişkin siyasal/yönetimsel yaklaşımlar üç başlıkta ele alınmaktadır. Bunlar kurumsalcı, Marksist ve çoğulcu yaklaşımlardır [1]. Bu çalışmada, yaşanan paradigma değişimi kapsamında, literatürde birbirinin karşıtı iki temel düşünsel yapı olan kurumsalcı ve çoğulcu yaklaşımlar karşılaştırmalı incelenmektedir. Bu karşılaştırma kurumsalcı yaklaşım çerçevesinde kavramsallaştırılan ‘alan yönetimi’ yapılanması ile çoğulcu ve post-yapısalcı yaklaşıma temellenen ‘aktör ağ teorisi’ bütününde yapılmaktadır.

2. TOPLUMSAL SÜREÇLERİN FİZİK MEKÂN İLE İLİŞKİSİ

Toplumsal değişim sürecinde kent sistemindeki çeşitli faaliyetlerin konum ve dağılımında yeniden örgütlenme sözkonusudur. Bu değişim değişen teknoloji, değişen talep eğilimleri vb. karşısında yapılan ayarlamaların bir göstergesi olarak görülebilir. Ancak politik açıdan bakıldığında asıl konu, kentin mekânsal biçimindeki bu ayarlamaların kentte oluşan gelirin çeşitli yollarla yeniden dağıtım mekanizması içine girmesidir [2].

Geçmiş dönemdeki kentler gibi günümüz kentleri de ekonomik organizasyondaki değişimin, sosyal ilişkilere yansımaları, sürekli yenilenen kamusal politikanın kişisel yaşam biçimleri ile yoğrulması sonucunda meydana gelmektedir [3]. Değişen toplumsal yapının fizik mekânı yeniden üretmesi aşamasında toplumu oluşturan gruplar arasında ittifaklar kurulur. Bu durum kentsel ittifak kavramı ile ifade edilmektedir. Kentsel ittifak kentsel kurulu çevrenin odağında insan olduğuna dikkat çeken, bu çevrenin üretimi ve kullanımı sürecindeki toplumsal

ilişkileri temel alan bir kavramdır. Bu kavram aracılığıyla kentsel kurulu çevrenin üretimi ve kullanımını sürecinde yer alan toplumsal grupların kendi aralarında ve birbirleriyle ne tür ilişkiler içinde oldukları, bu gruplar arasında ne tür çelişki ve uzlaşmaların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kentsel ittifak kavramının Marksist bakış açısıyla sınıflararası bir ittifakı betimlediği hatırlanırsa kurulu çevrenin toplumda egemen ilişkilerin bir ürünü olduğu görülebilir [4].

Kentsel mekânın yeniden üretilmesi için kurulan ittifakların en önemli özelliği uzun erimli çıkarları farklı olan grupların kısa erimli çıkarları çevresinde biraraya gelerek fizik mekândaki gelişmeyi yönlendirecek bir ortaklığı kurmalarıdır. İttifak içinde yer alan her grup sahip olduğu toplumsal güç ve eylem biçimleriyle ittifakı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çabalar. Ortaya çıkan fizik mekân bu gruplar arasındaki ortaklıktaki çelişkileri ve çatışmaları yansıtır [4]. Ancak günümüzde bu toplumsal gruplar artık yalnızca sınıflar ve sınıf temelli toplumsal hareketleri değil, bunların yanısıra farklı çıkarlardan doğan çeşitli grupları ve bastırılmış aktörleri de kapsamaktadır [1, 5].

Sonuç olarak toplumsal değişme ile birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal yapının ihtiyaçlarını karşılamak için kent mekânı yeniden üretilme sürecine girmektedir. Dolayısıyla fizik mekân -toplumsal süreçlerin bir yansıması olarak- değişime uğramaktadır.

Paradigma Değişimi

Sanayi Devrimi'nin toplumsal yansıması olan modern toplumun temelleri 18. yüzyılda aydınlanma düşüncülerinin bilime dayalı bir toplum ve özgür birey yaratma çabaları çerçevesinde gelişmiştir. Modernizm rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi kapsamında mistik konuların, akıldışılığın, iktidarın keyfi kullanımını terk ederek; bütün insanlığın evrensel, sonsuz ve değişmez niteliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir [6]. Buna ek olarak modernizm toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanması ile bilgi ve üretimi standartlaştırarak, her tür coğrafi, etnik, sınıfsal ve ideolojik sınırları ortadan kaldırarak bütüncül tek bir toplum yaratmayı amaçlamıştır [7]. Bu bağlamda devlet yönetimi; kurumsallaşmış iktidar, yeckpare tekeller, bürokratikleşmiş politik partiler ve işçi sendikaları tarafından üretilen, teknik-bürokratik rasyonaliteye dayalıdır. Bu süreçte bütüncül toplumsal yapı yaklaşımıyla planlama farklı etkinliklerin işlevsel olarak bölgelere dağıtılmasına dayanan ve geniş kapsamlı rasyonel planlama olarak nitelenen bir anlayış kapsamında ele alınmıştır [8].

Kültürel mirasın korunması modernizm anlayışının temellerinden biri olan hümanist ve evrimci düşüncenin bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Önceki nesillerin yapıtlarını, ürünlerini görerek insanlığın evrimini anlamak zaman içinde nerede olduğumuzu kavramaktır. Dolayısıyla kültürel mirasın korunması kaynağını evrim düşüncesinden almaktadır [9]. Bu görüşe göre değişim, her aşamada geçmişten gelen birikimlerle tanımlanan, yani bir geribeslemeye dayanan rasyonel bir sistemdir ve tarihin her anı eskinin yeni bir yorumunu içerir. Bu açıdan bakıldığında; bugünün kültürünün yalnızca bugüne ait olmadığı, bütün geçmiş birikimleri belleğinde sakladığı, üst üste gelip zenginleşen bir kültürel birikimden sözedildiği anlaşılmaktadır [10]. Korumanın bu felsefi kökeninin haricinde politik bir yönü de vardır ve bu yönü 19. yüzyılda Avrupa'da ulus devletin kurulmasıyla paralellik gösterir. Ulus devlet kuruculuğunun iki temel ögesi vardır: bunlardan birincisi evrim ideolojisi, ikincisi toprak sahipliğidir. Anıtlar evrim ideolojisinin temel taşları olarak düşünüldüğü gibi, toprak aidiyetinin tanıkları rolünü de üstlenmektedir. Onun için milli bir miras ve bu mirasın korunması sözkonusudur [9].

20. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Bilişim Devrimi ivme kazanan bir hızla toplumları yeniden biçimlendirmiştir, biçimlendirmeye devam etmektedir. Bu süreçte kapitalizm şirket yönetimlerinin daha esnekleşmesi ile ulusal ve uluslararası ağlar oluşturarak yeni bir evreye girmiştir. Teknolojide yaşanan bu değişimle birlikte ekonomiler, devletler ve toplumlar küresel olarak birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Bu noktada devlet aygıtı da köklü bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bunun nedeni piyasayı yeniden düzenlemeyi amaçlayan ulusal ve/veya uluslararası sermaye birikiminin ve yönetimlerin küresel ekonomik rekabetin

yoğunlaşmasına ilişkin gelişmeler çerçevesinde giderek coğrafi ve kültürel farklılıklara dayalı bir sistem kurma arayışıdır. Bu durum her toplumda siyasi güçlerin ve kurumların doğasına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir [11].

Farklılıkları tek bir yapıda birleştirmeyi hedefleyen modernite projesinin ürünü olan toplum postmodern olarak nitelenen bu süreçte bireysel ya da ortaklaşa kimlik arayışı temelinde biçimlenmeye başlamıştır. Bu durum kurumların çözülmesini, meşruiyetini yitirmesini ve toplumsal hareketlerin silinmesini de beraberinde getirmiştir. İnsanlar giderek anlamlarını ne yaptıkları etrafında değil, ne oldukları etrafında örgütlemeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla toplumsal iletişim kopma aşamasına gelmiştir. Bu durum toplumsal grupların ve bireylerin birbirlerine yabancılaşmasını ve toplumun parçalanmasını da beraberinde getirmiştir [11]. Bu süreçte devlet aygıtı esnek, ademi merkezîyetçi anlayışı benimseyen, toplumsal gruplarla pazarlık eden, girişimci devlet yaklaşımı çerçevesinde bir yönetim anlayışına sahip olmuştur [12]. Bu çoğulcu değerler dizisi kapsamında oluşan toplumsal yapı planlama anlayışını da etkilemiştir: yeni planlama anlayışında farklı toplulukların, farklılaşmış politik nüfuz ve piyasa gücü istekleri fizik mekâna yansıtılmaktadır [9]. Modernist kent plancıları 'toplumsal' değerler dizisinden hareketle kenti bütünsel bir sistem olarak ele alırken postmodern dönemin kent plancıları 'çoğulcu' değerler dizisinden hareketle kentsel mekân değişimini bütünüyle denetlenemez bir konu olarak görme eğiliminden dolayı kentsel sistemi parça parça çalışmaktadır. Dolayısıyla günümüzde mekân, iletişimsel planlama anlayışı çerçevesinde, sürekli bir müzakere alanı biçiminde görülerek, farklı gruplarla iletişim kurularak, farklı durumlara, işlevlere ve kültürlere uygun planlar hazırlanarak değişmektedir [8].

Günümüzde kültürel miras çoğulculuk düşüncesine temellenen kültürel çeşitlilik anlayışı çerçevesinde oluşan toplumsal yapının yukarıda ifade edilen özellikleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu kapsamda UNESCO 2001 yılında Declaration on Cultural Diversity (Kültürel Çeşitlilik Üzerine Açıklama) başlıklı bir açıklama metni yayınlamıştır. Bu belgede kültürün zaman ve mekâna dayalı çeşitli biçimleri bulunduğu, bu çeşitliliğin insanlığı oluşturan toplumların ve grupların kimliklerindeki çoğulculuğun bir sonucu olduğu, biyolojik çeşitliliğin doğa için nasıl bir önemi varsa kültürel çeşitliliğin de insanoğlu için aynı anlamı taşıdığı, dolayısıyla kültürel çeşitliliğin günümüz ve gelecek nesiller için insanlığın ortak mirası olduğu ifade edilmiştir [13]. Buna ek olarak United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü - UNESCO) 2005 yılında düzenlediği Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (Kültürel Dışavurumların Çeşitliliğini Korumak ve Değerini Yükseltmek) başlıklı konvansiyona ilişkin yayınladığı belgede insanlığın ortak mirası kabul edilen farklı kültürlerin izlerinin korunması ve değerinin yükseltilmesi gerekliliğini vurgulamıştır [14].

Sonuçta; modern toplumdaki postmodern topluma geçiş sürecinde yaşanan paradigma değişikliği yukarıda devlet yönetimi, planlama anlayışı ve kültürel mirasa bakış açısı başlıklarıyla sınırlandırılan konularda da değişime neden olmuştur. Dolayısıyla fizik mekândaki değişimin ve kültürel mirasın korunması meselesinin bu paradigma değişimi çerçevesinde yorumlanması gerekir.

3. KURUMSALCI VE ÇOĞULCU YAKLAŞIMLARIN 'ALAN YÖNETİMİ' VE 'AKTÖR AĞ TEORİSİ' BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMASI

Kültürel mirasın yitirilmesini açıklayan ve/veya önlemeyi amaçlayan çalışmalarda farklı bakış açıları ve belirlediği sorun tanımları kapsamında farklı yöntemler izlenmektedir. Bu durumu ortaya koyabilmek için fiziki ve sosyal mekânın değişimini açıklayan yaklaşımlara temellenen iki farklı kavram çerçevesinde irdelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kavramlar;

- i. Kurumsalcılık değerler dizisi çerçevesinde izlenen yöntem ve güncel tartışma konularından biri olan ve anlaşılmasına çalışılan 'alan yönetimi' ve 'yönetim planı',

- ii. Çoğulcu ve post-yapısalcı değerler dizisi çerçevesinde izlenen yöntem olan 'aktör ağ teorisi'dir.

3.1. 'Alan Yönetimi' ve 'Yönetim Planı'

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde kültürel ve doğal miras kapsamında insan eli ile yapılmış ya da doğal fiziki öğeler yer almakta, bu fiziki miras öğelerinin tahribatı ve/veya yitirilmesi ile ilgili doğal ve doğal olmayan nedenler bulunmaktadır. Afetler (doğal ve doğal olmayan), toplumsal yapıdaki değişme, fiziki miras öğesini oluşturan malzemenin yıpranması vb. konular bu duruma örnek olarak verilebilir. UNESCO birbiriyle ilişkili tüm bu konuları birlikte analiz etme, değerlendirme ve çözüm üretme aşamalarını eşgüdüm içinde ele alabilmek için dünya miras alanlarında 1999 yılında benimsediği uygulamaya yönelik ilkeler kapsamında yönetim kavramı çerçevesinde bir kurumsal yapılanma önermiştir [15].

Bir alanın dünya miras alanı olarak ilan edilmesi, alanda bazı değişimleri de beraberinde getirebilir. Örneğin, alandaki artan ziyaretçi sayısına koşut olarak yeni hizmet, ticaret vb. faaliyetlerin oluşmasına neden olabilir. Bağlı olarak alanda özellikle yasal olmayan ve ortadan kaldırılması yıllar sürebilecek alışveriş vb. işlevleri olan mekânlar kısa süre içerisinde yapılabilir. İyi niyetli ama kontrolsüz devlet yatırımları (örneğin aşırı restorasyon çalışmaları) ile alanın görünümüne ve dokusuna zarar verilebilir. Bu noktada dünya miras alanına ilişkin bu değişim sürecinden kimin ya da hangi kurumun sorumlu olması gerektiği sorusu önem kazanmaktadır. Buna yanıt dünya mirasına zarar vermeden uygulamaları doğru yönlendirebilecek bir kurumun geliştirilmesi olabilir. Bu kurum uluslararası alanda 'Alan Komisyonu' [16], ülkemizde 'Alan Yönetimi' biçiminde ifade edilmektedir. Bu kurumla tüm dünyada koruma sorunsalına mevcut ya da yeni kamu kurumlarının ve konuya ilişkin hukuki yaptırımları da içeren yasal düzenlemelerin oluşturulması yoluyla çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Bunun Türkiye'deki güncel yansımaları 'alan yönetimi' ve 'yönetim planı' kavramlarına ilişkin yasal ve yönetsel yapılanmadır*.

Alan yöneticisi ve alan yönetimi alanının sınırları içerisinde yapılacak altyapı uygulamalarından, alandaki bir ziyaretçinin kazaya uğramasından, alanda motorlu ve motorsuz taşıtlar için otopark ayrılmasından, alanı etkileyebilecek doğal ve doğal olmayan felaketlerden ya da bunlara karşı hazırlık yapmaktan, alanın içindeki güvenlikten (güvenliği sağlamakla yükümlü ilgili kurumlarla işbirliği yaparak), alan yönetimi kurumunda çalıştırılacak idari, bilimsel vb. kadrolar ile bu kadroların maaşlarının belirlenmesinden, alanda yapılması planlanan müdahaleler için ayrılan bütçeyi yönetmekten vd. konulardan oluşan geniş bir sistemden sorumludur. Buradan hareketle alan yönetimi kent yönetimi olgusunun dünya miras alanlarında uygulanması biçiminde düşünülebilir [16].

Alan yönetimi dünya miras alanı için koruma ve yönetme görevi üstlenmektedir. Bununla birlikte yönetimin kurumsal yapısının taraf devletin ulusal yasal ve yönetsel dokusuna uygun olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Örneğin yönetim bir taraf devlette bir kurumsal birimin alt birimi biçiminde görev yaparken farklı bir taraf devlette ayrı bir kurumsal birim olarak görev yapabilir. Bu görevi yaparken koruma etiğine, Venedik Tüzüğü gibi UNESCO'nun uluslararası tavsiyelerine ve ilkelerine uygun yönetim ilkeleri benimsenmesi gerekliliği önemlidir [16].

Alan yönetiminin görevini yerine getirirken sorumlu olduğu konuları içeren bir plan yapma ihtiyacı duyması kaçınılmazdır. Yönetim planı olarak ifadelendirilen planın temelde alanla ilgili fiziki ve kültürel özellikleri, alanı etkileyen mevcut imar planı çalışmasını, mali ve idari çalışmalarla, alanda yapılması hedeflenen projeler vb. konuları içermesi beklenmektedir [16].

* 'Alan Yönetimi' ve 'Yönetim Planı'na ilişkin yasal düzenlemeler 2004 yılında 5226 sayılı kanunla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 2005 yılında Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu ideal yapılanmaya rağmen, kurumsalcı bakış açısı çerçevesinde soruna çözüm olması beklenen (somut, ölçülebilir) kanunların, kurumların vb. yapılanmanın sorunu çözemediği, tehlikeyi ortadan kaldıramadığı bir gerçektir. Bunun sebebi günümüzdeki karmaşık ilişkilerden oluşan aktör ağların yerleşmeleri etkilemesidir. Dolayısıyla düzenli, hiyerarşik ve ideal ilişkisel yapının yerleşmeye etkisini açıklamada etkili olan kurumsalcı yaklaşımın koruma sorunsalını açıklamada ve analiz etmede yetersiz kalması doğal bir sonuçtur.

3.2. Ağ Kavramı ve Aktör Ağ Teorisi

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde üretim, iktidar, toplumsal örgütlenme, kültür vb. süreçlerin işleyişi oluşan ağlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu noktada ağda yer almak ya da yer almamak ulusal ya da uluslararası toplum içerisinde baskın olmanın referansı durumundadır [17].

Ağ dinamik ve açık sistemdir. Yeniliğe, küreselleşmeye, yerel/bölgesel yoğunlaşmaya dayalı işler, yeni oluşan toplumsal gruplar ve kurumlar için uygun bir araçtır. Ancak ağın biçimlenmesi iktidar ilişkilerinin yeniden örgütlenmesine bağlıdır çünkü ağları birbirine bağlayan ayrıcalıklı iktidar aygıtlardır. Üretim ile yönetimin ağlar oluşturması doğrultusundaki bu gelişme kapitalizmin sona erdiği anlamına gelmez. Kapitalizm ulusal ölçekten çıkarak küreselleşmiştir. Küreselleşen kapitalizm büyük ölçüde mali (finansal) akış ağları etrafında yapılanmıştır. Bu kapsamda sermaye küresel olarak gerçek zamanda tek birim olarak işler. Sermaye bu ağlarla küresel olarak bütün etkinlik alanlarında yatırım yapmaktadır. Bunlar; bilişim ve medya sektörleri, tarımsal üretim, sağlık, eğitim, teknoloji, imalat, ulaştırma, ticaret, turizm, kültür, çevre yönetimi, gayrimenkul geliştirme vb. sektörlerdir [17].

Yukarıda belirtildiği üzere, mali akış ağlarının sermaye aracılığıyla yatırım yapmak için belirlediği konulardan birisi gayrimenkul geliştirmedir. Gayrimenkul geliştirme kent toprağından gelir elde etmek amaçlı kentsel kurulu çevrenin yeniden üretimi (fiziki mekânın dönüşümü) sürecini de içermektedir. Bu süreç, daha önce de ifade edildiği gibi, toplumsal gruplar arasında ittifakların kurulmasıyla gerçekleşmektedir.

3.2.1. Ağ Kavramı

Ağ olgusu 20.yüzyılın başından itibaren literatürde yer alan bir kavramdır. Günümüze kadar geçen süreçte ise ağ kavramı karmaşık sistemlerin ilişkisel çerçevede analiz edilmesi için kullanılmaya başlanmıştır [18]. Topluluktaki ya da toplumsal gruptaki bireylerin birarada bulunma nedenlerinden biri olarak bireylerin aralarındaki ilişkisel dokunun hemşehrilik, okul arkadaşlığı, akraba olma vb. sosyal ilişkilerden kaynaklandığını öne süren ve bunu Sosyal Ağ Analizi yöntemi çerçevesinde değerlendiren ispatlayan Sosyal Ağ Yaklaşımı bu duruma örnek olarak verilebilir. 1970'li yıllara tarihlenen bilişim devrimi toplumsal düşün yapısında değişime yolaçmıştır. Modern düşünsel yapının (uşçu yaklaşımın) postmodern düşünsel yapıya (ilişkisel yaklaşıma) dönüşmesi ile toplumsal düzende dönüşüm yaşanmıştır. Toplumsal yapıdaki bu dönüşümün yanısıra, bilişim devrimi ile birlikte dünya ölçeğinde oluşturulan iletişim ağı kapitalist ekonomik sistem çerçevesindeki neoliberal politikaların küresel ölçekte uygulanmasındaki başat etmen olarak belirlemektedir. Böylelikle ekonomik sistem ulusların hakimiyetinden çıkarak, finans ve üretimin uluslararasılaşmasıyla, dünya ölçeğinde yapılanan yeni sermaye ve iktidar gruplarının oluşturduğu ağların hakimiyetine girmiştir [19].

Ağ birbiriyle bağlantılı düğümler dizisidir. Düğümün ne olduğu, hangi somut ağlardan bahsedildiğine bağlıdır. Örneğin küresel mal/para akış ağında düğümlerden biri menkul kıymetler piyasaları, Avrupa Birliği'ni yöneten ağda düğümlerden biri ülkelerin bakanlar konseyleri ve Avrupa Komisyonu üyeleri olarak ifade edilebilir [17]. Ağlar sınırsız biçimde genişleyebilen, aynı iletişim kurallarını paylaşmaları halinde yeni düğümlerle bütünleşebilen, kapitalist ekonominin

gerekleri doğrultusunda esneklik ve uyarlanabilirliğe dayalı yeniden yapılanabilen, dinamik yapılardır. Ağlar birbirine iktidar aygıtları ile bağlanmaktadır [17].

Ağların kapitalist ekonomik düzenin gerektirdiği eylemleri gerçekleştirmek amacıyla kentsel topraktan ekonomik gelir elde etme hedefi çerçevesinde kentsel mekânın dönüşümünde ve kültürel miras kavramının deforme edilerek yitirilmesinde etkin rol oynadığı gözlenebilir. Buradan hareketle, bu dönüşümün gerçekleşmesi için eylemde bulunan aktör ağın varlığının aktör ağ teorisi yöntemi ile ispatlanması kültürel mirasın yitirilmesinin temel nedeninin de ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

3.2.2. Aktör Ağ Teorisi

1980'lerin ikinci yarısına tarihlenen Aktör Ağ Teorisi (AAT) Bruno Latour, Michel Callon ve John Law'un öncülüğünde geliştirilen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel ilkesi olarak kabul edilen genelleştirilmiş simetriye göre, aktör ya da aktant olarak da kavramsallaştırılabilen, insan ve insan olmayan tüm varlıklar, oluşumlar eşit derecede eylemde bulunma kapasitesine sahiptir. Teknoloji, bilgisayar, laboratuvar malzemelerinden insana kadar geniş bir yelpazede tanımlanabilecek olan bu aktörlerin diğer aktörler ile ilişki ağlarını oluşturarak eylemlerini gerçekleştirdiği ifade edilmektedir [20] *.

AAT karmaşık ilişkiler çerçevesinde meydana gelen mekânı anlamak için kullanışlı bir yöntemdir. Harvey mekânın; mekândaki objeler** ve insanlar ile bunların arasındaki ilişkinin oluşturduğu birlikten bağımsız ele alınmayacağını ifade etmektedir [21]. AAT karmaşık yapıdaki birliklerin mekânı biçimlendirmede yaptıkları eylemlerden sosyal ve fiziki süreçlerin (nesne, obje ve ilişkiler) analizini ele almaktadır [22].

Bilim insanları günümüzdeki olayların ağ vasıtasıyla ilişkisel etkilerle çabuklaştırılıp yasallaştırıldığını ifade etmektedir. AAT yaklaşımı (beşeri ve beşeri olmayan) heterojen şeylerin yani ağın izlenerek gelişimin analiz edilebileceğini ve anlaşılabilirliğini söyler. Klasik sosyoloji anlayışı ise dünyadaki herşeyin kurumsal bir özelliği olduğunu ifade eder. Ancak günümüz bu şekilde çözümlenemez. Eğer kurum ağ olarak tanımlanırsa; heterojen aktör ağların birlikleri, bu ağların gücünün mekânı, toplumun içindeki organizasyonu anlamada bunların nasıl farklı şeyler olduğu, nasıl sürdüğü, nasıl yıkıldığı ve dünyamızda nasıl var oldukları anlaşılmalıdır [24]. Aktör ağ yaklaşımı beşeri ya da beşeri olmayan aktörlerin oluşturduğu heterojen unsurlar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin değişimini, gelişimini takip ederek ağların oluşumunu anlamayı sağlamaktadır [23, 24].

* Aktör ağ teorisinin anlaşılabilmesi için bu çalışmayı inceleyen bireylere kılavuzluk etmek amacıyla teoride geçen kavramların hangi anlamda kullanıldığına ilişkin açıklamalara yer verilmesinin olumlu bir çaba olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle, teoride yer alan kavramlardan makalede sözü edilenler aşağıda açıklanmıştır.

Genelleştirilmiş simetri (generalized symmetry): İnsanın bilinçli olarak yaptığı eylemlerle cismani dünyanın nedensel ilişkisi arasında yapay bir asimetri kurulmamasını ifade etmektedir [22-23] aktör ağ teorisinin temel ilkesi olan bu kavramı tüm varlıkların/oluşumların eşit derecede eylemde bulunma kapasitesine sahip olması biçiminde açıklamaktadır.

Aktör ya da Aktant (actor / actant): Eylemde bulunan beşeri olan ya da beşeri olmayan nesnelere [23].

** Objeye ile ifade edilmek istenen mekanizma, anlam, işaret, düşünce vb. konulardır. Dolayısıyla aktantlar bir şeyin değişmesinde rol alan somut ya da soyut varlıklardır.

3.2.3. Sosyal Ağ Analizi ile Aktör Ağ Teorisinin Karşılaştırılması

Konularına göre farklılıklar gösteren ağlar analiz edilebilir olaylardır. Örneğin ulaşımclar mekânsal analizleri, otoyol ağını, ulaşım odaklarını, havayolu trafik ağlarını matematiksel modellemelere göre ele alırlar. Ekonomik coğrafyacılar firmaların kümelenmelerinin üzerinden üretim ağlarını tanımlar. Sosyal, politik ve kültürel coğrafyacılar göç akışları, etnisite ağları, ulus ötesi kimlikleri ve küresel sosyal hareketler ile ağların dirençleri üzerinden küresel akışı anlamaya çalışır [24].

Ağın mekânsal analizi niceliksel teknikle matematiksel modeller üzerinden açıklanmaktadır. Bu yaklaşım insanla fiziki mekân arasındaki ikiliğin üzerinden gelmeyi ve örneğin göçmenlerin akışları gibi konuları ortak matematik modeller çerçevesinde çözümlenmeyi amaçlamaktadır [24].

Aktör Ağ Teorisi (AAT) bu niceliksel yaklaşımlara benzemektedir. Ancak benzerlik yalnızca insan ve fizik mekân ikiliği noktasındadır. AAT mekânsal ağ analizinden çok nesnelere nasıl bir araya geldiği, ilişkilerin nasıl kurulduğu ile ilgilenmekte, klasik mekânsal ağ analizi yerine konuları toplum, doğa, mekân ... herşeyle ilgili ilişkisel bakış açısıyla ele almaktadır [24].

Sosyal Ağ Analizi (SAA) karşılıklı etkileşimlerin değişen dokusunu, klasik sosyal terminoloji içerisinde bir ya da birden fazla sosyal ağa dahil olan aktörlerin oluşumunu anlamayı hedeflemektedir. Bu noktada SAA ağ ve ilişki kavramları çerçevesinde AAT ile benzer ilgiye sahiptir. Ancak AAT SAA'ya göre daha kapsayıcı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır [24]. Bu noktada SAA ile AAT arasındaki temel farkları irdelemenin faydalı olacağı düşünülmektedir:

- SAA, adından da anlaşılacağı üzere, kurulan sosyal ilişkilerle ilgilenir. AAT ise insan ya da insan olmayan aktörleri ve bunların arasındaki ilişkileri ele alır.
- SAA çalışmalarının çoğu yapısal oluşumlarla sınırlı olup, bu oluşumları ilişkilerin tipi, ilişkilerin derecesi, merkeziliği vb. konular çerçevesinde sayısal olarak açıklar. Bu durum yapısal determinizm ve hiyerarşik düzendeki yapıların aşamalarının analizlerine dayanır. AAT'de ise bu durumun tersi geçerlidir. AAT ağın yapısı ile ilgilenmez. AAT farklı eylemlerin neticesinde ortaya çıkan sonucun çeşitliliğiyle ilgilenir. AAT farklı güçlerin ilişkisinin nasıl bir değişime neden olduğunu araştırır. Sonuç olarak doğrusal olmayan ilişkilerin anlatımında AAT SAA'ya göre daha açıklayıcıdır [24].
- AAT çeşitli aktörlerin ilişkilerinin çoklu tiplerinin akışının anlaşılmasına izin verir, SAA gibi düzenli ilişkilere sahip bakış açısı ile sınırlanmaz. Sonuç olarak ilişkisel yaklaşım olan AAT günümüzdeki toplumsal yapı kapsamında farklı aktörlerce oluşturulan mekânın oluşumunu açıklamada daha etkili bir bakış açısı sunmaktadır [24]. Bu nedenle düzensiz ve heterarşik düzendeki yapıya sahip günümüz toplumsal yapısının kent mekânını yeniden üretme sürecindeki kültürel mirasın yitirilme sorununun incelenmesinde SAA yerine AAT'nin tercih edilmesi daha uygundur.

4. SONUÇ

Ülkemizde kurumsalcı yaklaşım çerçevesinde ele alınan alan yönetimi yapılanması son beş yılda önem atfedilen bir konudur. Alan yönetimi kurumu anlaşılmaya çalışılmakta, ülke düzeyindeki örgütlenme yaklaşımları bu yapılanmanın dünya miras alanlarındaki sorunları çözecek bir kurum gibi algılandığına işaret etmektedir. Oysa mevcut yasal ve yönetsel sistemde mirasın korunmasına ilişkin birden fazla kurumun, yasanın ve yönetmeliğin varlığına karşın kültür mirasının yitirildiği gerçeği alan yönetimi kurumundan beklentilere temkinli yaklaşmak gereğini doğurmaktadır. Bu durumda, ülkemizdeki alan yönetimi yapılanmasının kültür mirasının yitirilmesi sorununa çözüm olabilmesi için sorunun kaynağının doğru çözümlenmesi gerekmektedir. Bu makalenin ele alınma gerekçesi de budur.

Makalede kültürel mirasın yitirilmesi konusunda iki farklı yaklaşımdan biri olan kurumsalcı yaklaşım çerçevesindeki alan yönetimi ile postyapısalcı yaklaşım kapsamındaki aktör ağ teorisi incelenmiştir. Kurumsalcı yaklaşım çerçevesinde sorunu giderme yönünde yapılan niceliksel analizlerin ve sorunu gidermede uygulanan yöntemlerin -kültürel mirasın yitirilmesi devam etmekte olduğundan- yetersiz kaldığı açıktır. Kültürel mirasın yitirilmesinin temel nedeninin kurumsallaşamama olmadığı, kurumsallaşan kurumların da içinde bulunduğu toplumsal yapının meydana getirdiği sistemin ilkeleri ve gerekleri çerçevesinde yapılan eylemlerin bu sonucu ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla günümüzün mevcut yapısal kurgusunu analiz edebilen yaklaşımları ve bu yaklaşımların yöntemleri kapsamında sorunu ele alma ihtiyacı belirgindir. Bu ihtiyaçtan hareketle, koruma sorunsalının temelinde bulunan liberal/kapitalist politikaları uygulayan, heterarşik, düzensiz ve karmaşık ilişkiler sonucunda oluşan ağın analizi kurumsalcı yaklaşım yerine post-yapısalcı kapsamda Aktör Ağ Teorisi - AAT bütününde değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Şengül, H. T., Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar, 2. Baskı (2001), İmge Kitabevi, Ankara, 2004, ss.29-70.
- [2] Harvey, D., Sosyal Adalet ve Şehir, 2. basım (2003), M. Morali çev., Metis Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.61-69.
- [3] Knox, P., Pinch, S., Urban Social Geography, Longman Group Ltd., London, 2000, pp.31.
- [4] Işık, O., "Kentsel İttifaklar ve Kent Planlaması", Kent, Planlama, Politika, Sanat: Tarık Okyay Anısına Yazılar, İ. Tekeli der., c. 2, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1994, ss.379-380.
- [5] Castells, M. The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements, University of California Press, California, 1983, pp.68.
- [6] Habermas, J., "Modernity: An Incomplete Project", Postmodern Culture, ed. H. Foster, translated by. S. Benhabib, Pluto Press, London, 1983, pp.9.
- [7] Berman, M., All That is Solid Melts into Air, Verso, New York, 1982, pp.15.
- [8] Harvey, D., Postmodernliğin Durumu, 4. baskı (1997), S. Savran çev., Metis Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.53-96.
- [9] Yerasimos, S., "İstanbul Üçüncü Dünya Kenti mi ya da Kültürel Miras Nasıl Korunur?", Mimar.İst Dergisi, n. 10, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul, 2003, ss.53.
- [10] Kuban, D., Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu, YEM Yayınları, İstanbul, 2000, ss.54.
- [11] Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Ağ Toplumunun Yükselişi, E. Kılıç çev., c.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.1-4.
- [12] Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Kimliğin Gücü, E. Kılıç çev., c.2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.204.
- [13] Declaration on Cultural Diversity, UNESCO, 2001.
- [14] Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, UNESCO, 2005.
- [15] Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, UNESCO, 1999.
- [16] Feilden, B., Jokilehto, J., Guidelines for the Management of World Cultural Heritage Sites, ICCROM, Rome, 1993, pp.6-38.
- [17] Castells, M., Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Ağ Toplumunun Yükselişi, E. Kılıç çev., c.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.622-624.

- [18] Aygöl, C., “*Şebeke Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*”, Memleket, Siyaset, Yönetim, n.1, YAYED yayınları, Ankara, 2006, ss.139-150.
- [19] Castells, M., *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Kimliğin Gücü*, E. Kılıç çev., c.2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.533.
- [20] Kasapoğlu, A., Odabaş, Y., “*Sosyolojik Açıdan Teknoloji Odağında Güncel Sorunların Yorumlanması*”, İletişim Özgürlüğüne Müdahale Raporu Elektronik Gözaltı Dünyası, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2009, ss.28-30.
- [21] Harvey, D., *Explanation in Geography*, Edward Arnold, London, 1969, pp.191.
- [22] Murdoch, J., “*The Spaces of Actor Network Theory*”, Geoforum, A. Leyshon & J. Robinson eds., v. 29, Pergamon, Oxford, 1998, pp.357-374.
- [23] Latour, B., *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp.5-108.
- [24] Bosco, F.C., “*Actor-Network Theory, Networks, and Relational Approaches in Human Geography*”, *Approaches to Human Geography*, S. Aitken & G. Vallentine ed., Sage Publications, London, 2006, pp.136-147.